

TUDOR SOROCEANU (ed.), *Bronzefunde aus Rumänien/Descoperiri de bronzuri din România II*, Editura Accent, Bistrița, Cluj-Napoca, 2005.

În anul 2005, sub egida Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud, a apărut volumul II din seria **Bronzefunde aus Rumänien**, editat de Tudor Soroceanu. Volumul are 501 pagini de foarte bună calitate și conține, pe lângă *Abrevieri generale*, un *Cuvânt-înainte* scris de Tudor Soroceanu și un necesar *Indice de localități* pentru primele două volume ale seriei (primul volum a apărut în seria PAS, Band 10, 1995), 17 studii referitoare la problematica depunerii de obiecte din bronz în spațiul actualei României, în Ucraina transcarpatică și în general în sud estul Europei.

Primul studiu, numit *Restitutiones bibliographicae et archaeologicae ad res praehistoricas pertinentes I. Contribuția lui C. Nicolescu-Otin la cunoașterea metalurgiei preistorice* (p. 15-46, limba română, rezumat în limba germană), îi aparține lui Tudor Soroceanu și aduce în atenția cercetătorilor importanța activitate în domeniul cunoașterii metalurgiei preistorice întreprinsă de inginerul Nicolescu-Otin. Acest pionier al studiilor metalografice din România începutului de secol al XX-lea este rareori citat în literatura de specialitate, contribuția lui Tudor Soroceanu reparând astfel o nedreaptă uitare și constituind totodată un necesar instrument de lucru prin publicarea unor piese fie ilustrate greșit în literatura de specialitate, fie considerate pierdute.

Al doilea studiu, intitulat *Beiträge zur Kenntnis der Bronzemetallurgie im Nordwesten Rumäniens (unter Berücksichtigung des Oberlaufes von Crasna und Barcău)/Contribuții la cunoașterea metalurgiei bronzului în nord-vestul României (cursul superior al Crasnei și al Barcăului)* (p. 47-74, bilingv – română și germană) este realizat de Ioan Bejinariu și tratează o serie de descoperiri din nord-vestul României. Este vorba de 15 piese din bronz (un topor cu disc, două dălți, opt ace, un disc spiralic, trei străpungătoare), patru tipare din gresie (pentru o daltă, un ac cu placă rombică, un topor cu gaură de înmănușare transversală și pentru falere) și cinci piese din lut (patru duze și o lingură). Descoperirile au fost făcute într-o serie de așezări aparținând bronzului mijlociu și târziu de pe cursul superior al Crasnei și al

Barcăului, piesele integrându-se în contextul mai larg al cercului metalurgic din nord-vestul României și estul Ungariei.

Al treilea studiu se numește *Der bronzene Nadeldepotfund von Petea, Kr. Satu Mare/Depozitul de ace din bronz descoperit la Petea, jud. Satu Mare* (p. 75-94, bilingv – română și germană, rezumat în limba maghiară) și îi aparține lui Liviu Marta. Autorul menționat prezintă un depozit constituit din patru ace cu protuberanțe caracteristice epocii târzii a bronzului, descoperite în satul Petea, jud. Satu Mare, cu prilejul unei săpături de salvare. Depozitul a fost legat de așezarea de tip Suciul de Sus din punctul respectiv și pare să intre în categoria depunerilor rituale din așezări, chiar dacă situații similare sunt foarte rar întâlnite în alte așezări ale epocii bronzului.

Al patrulea studiu, este realizat de Horia Ion Ciugudean și Ioan Alexandru Aldea și se numește *Der erste Depotfund von Cugir, Kr. Alba, und seine Beziehungen zu den spätbronzezeitlichen Kulturphänomenen Siebenbürgens* (p. 95-132, limba germană, rezumat în limba română). Autorii rediscută problematica depozitului de la Cugir, după o primă publicare a acestuia în anul 1997. Datarea depozitului în HaA1 este menținută (seria Cincu-Suseni), însă unele piese sunt reinterpretate (identificarea unui fragment de fibulă de tip *Grossmugl*, a unui rebut de turnare de la o seceră și reconstituiri posibile ale unor vase din bronz).

Al cincilea studiu, numit *Der Gußformenfund von Plenița, Kreis Dolj, Rumänien/Descoperirea de tipare pentru turnarea bronzului de la Plenița, județul Dolj* (p. 133-208, bilingv – germană și română), este realizat de Nikolaus Boroffka și Florin Ridiche. Studiul repune în valoare importanța descoperire de tipare de celturi de la Plenița, jud. Dolj și tiparul de la Almăj, din același județ. Sunt discutate istoricul descoperirii, descrierea tiparelor, elementele tehnice de turnare cu analogiile acestora, analogiile pentru obiectele de bronz turnate în tiparele respective, elemente de cronologie, tiparul de la Almăj și un consistent capitol cu observații finale. Pentru tipologia formelor de turnat, autorii folosesc sistemul binecunoscut al

lui Burger Wanzek, cu unele critici și completări, iar în capitolul de observații finale sunt discutate diferitele tehnici de turnare, statutul social al meșteșugarilor, gradul lor de specializare sau mobilitatea acestora. De asemenea, studiul conține și nouă liste de descoperiri cu tipare de celturi și celturi ce au analogii în formele de turnat de la Plenița.

Al șaselea studiu este intitulat *Der Bronzefund von Mileni, Kr. Mehedinți* (p. 209-217, limba germană) și este realizat de Gabriel Crăciunescu. Autorul publică, într-o variantă îmbunătățită depozitul de bronzuri de la Mileni, jud. Mehedinți, constând în șase celturi și cinci vârfuri de lance din bronz (inițial erau mai multe celturi și vârfuri de lance pierdute astăzi, ca și vasele în care acestea au fost descoperite). Autorul menționat consideră că depozitul a fost strâns în perioada HaA1 și depus în pământ la limita dintre HaA2 și HaB1.

Al șaptelea studiu, *Der Bronzefund von Sebeș, Kr. Alba* (p. 219-234, limba germană), îi aparține lui Carol Kacsó și reprezintă reluarea unei publicări mai vechi a depozitului de bronzuri de la Sebeș, jud. Alba. Depozitul a fost descoperit în 1883 și constă în 23 de pandantive, două șaibe rotunde, un cuțit fragmentar, fragmentele unei fibule și ale unui disc (poate aparținând tot unei fibule). Tipologia și cronologia obiectelor ce compun depozitul de la Sebeș sunt prezentate în detaliu, autorul discutând cu acest prilej și diferitele obiecte de bronz de origine vestică ajunse la în spațiul actualei României, pe filiera culturii ceramicii încrustate.

Al optulea studiu, intitulat *Bronzefunde von Târgu Lăpuș, Kr. Maramureș* (p. 235-243, limba germană), este realizat de același Carol Kacsó și discută diferite obiecte de bronz din colecția Dr. Ferenc Floth din Beclean, care ar proveni de la Târgu Lăpuș, jud. Maramureș. S-a observat încă de la prima menționare a obiectelor (1895) că acestea aveau patine diferite, astfel că nu puteau proveni de la o descoperire unitară. Pe baze teoretice, Kacsó le împarte în două depozite, Târgu Lăpuș I și Târgu Lăpuș II și trece în revistă cercetătorii care s-au ocupat de-a lungul vremii de această importantă descoperire. Asemănarea dintre topoarele de tip Drajna aparținând depozitului Târgu Lăpuș I și o descoperire de la Dodona (Grecia) dovedește legăturile pe spații largi între meșteșugarii epocii bronzului.

Al nouălea studiu, *Bronzezeitliche Metallfunde aus der Sammlung des Transkarpatischen*

Heimatkundemuseums (Užgorod, Ukraine)/ Descoperiri de metal din epoca bronzului aflate în colecția Complexului Muzeal Transcarpatic (Užgorod, Ucraina) este bilingv (limbile română și germană, p. 245-263) și este realizat de Josip Kobal'. Autorul menționat prezintă 27 de obiecte de metal din epoca bronzului din fostul comitat „Máramoros”, așa cum acesta exista înainte de primul război mondial. Este vorba de nouă topoare întregi sau fragmentare, un vârf de lance fragmentar, trei celturi (unul întreg și două fragmentare) și 13 brățări. Nu se cunosc prea bine nici contextul descoperirii lor, nici locurile de descoperire (cu excepția câtorva dintre aceste obiecte). Kobal' plasează colecția de obiecte de metal în seria Uriu-Ópály, situație tipică pentru Maramureș în opinia cercetătorului menționat.

Al zecelea studiu se numește *Urnenfelderzeitliche Bronzefunde aus dem Nordosten Siebenbürgens* (p. 265-284, limba germană) și îi aparține lui George G. Marinescu. Sunt prezentate noi descoperiri de obiecte din bronz din nord-estul Transilvaniei: nouă celturi (opt întregi și unul fragmentar) și două topoare cu disc și spin. De asemenea, autorul actualizează catalogul descoperirilor de obiecte de bronz din nord-estul Transilvaniei din intervalul BD-HaB (numărul locurilor de descoperire crește de la 39 la 59).

Al unsprezecelea studiu, *Un depozit de bronzuri din ținutul Sucevei* (p. 285-299, limba română), este scris de Alix Hänsel și prezintă 19 obiecte de bronz din perioada HaA (sec. XII-XI a. Chr.), dintr-o colecție particulară (Dr. Reiner Tartler). Locul de proveniență al obiectelor și condițiile de descoperire nu se mai cunosc astăzi, fiind o descoperire făcută probabil la începutul secolului XX. Sunt publicate în această contribuție opt brățări întregi sau fragmentare, trei verigi, un fragment de colan (?), o bandă, un manșon, două vârfuri de lance (unul întreg, altul fragmentar), un topor cu aripioare, o daltă-celt și un celt cu urechișă. Alix Hänsel consideră că „toate depozitele au un numitor comun din punct de vedere al intenției”, și anume „tezurizarea unor anumite obiecte de metal ca expresie a unei anumite valori masurabile, acceptate de toți datorită concepțiilor din vremea respectivă”. De asemenea, depozitul este important prin faptul că este prima dată când se găsește o piesă componentă a unui car din grupa central-europeană Hart a.d. Alz în sud-estul Europei.

Al doisprezecelea studiu se intitulează *Noi cercetări asupra metalurgiei epocii bronzului în sud-estul Europei* (p. 301-315, limba română), fiind o contribuție a lui Svend Hansen. Pornind de la importanța descoperire a unui depozit de bronzuri de la Tekirdağ (Tracia turcească), autorul menționat trece în revistă o serie de probleme importante ale cercetării în domeniul metalurgiei preistorice, cum ar fi schimburile la mare distanță sau potențialul metodic al analizelor de metal. În acest context este menționat Bazinul Carpatic cu cele peste 1000 de depozite ale sale, ca importantă sursă de informații în aceste direcții, din păcate nevalorificată corespunzător.

Al treisprezecelea studiu îi aparține Carolei Metzner-Nebelsick și se numește *Despre importanța cronologică și cultural-istorică a depozitelor din România în epoca târzie a bronzului și în epoca timpurie a fierului* (p. 317-342, limba română). Este rediscutată problema așa-zisului „cerc de forme traco-cimerian” și a depozitelor de bronzuri din secolele X-VIII a. Chr. Una dintre concluziile interesante ale studiului este aceea că noua ordonare a acestor depozite de pe teritoriul României nu mai justifică o împărțire în trei faze paralelizate cu faza HaB în sensul lui H. Müller-Karpe. De asemenea, analiza structurală a depozitelor acestei perioade poate duce la rezultate interesante, cum ar fi anumite grupări ale depozitelor (cf. tabelului de la figura 6).

Al paisprezecelea studiu, îi aparține lui Florin Gogâltan și se intitulează *Zur Bronzeverarbeitung im Karpatenbecken. Die Tüllenhammer und Tüllenambosse aus Rumänien* (p. 343-386, limba germană, rezumat în limba franceză). Sunt discutate ciocanele și nicovalele cu gaură de înmănușare transversală din România. Studiul este structurat în zece părți, și anume o introducere, un scurt istoric al cercetării, un catalog al descoperirilor, condițiile de descoperire, tipologia obiectelor aparținând acestor două tipuri, tehnica de producție a acestora, funcția, răspândirea, cronologia lor și concluzii. Au fost determinate de către autor șapte tipuri principale de ciocane și nicovale cu gaură de înmănușare transversală în România, cu mai multe subtipuri. De asemenea, s-a putut observa că cea mai mare parte a acestor unelte se concentrează în Transilvania. În ceea ce privește cronologia acestora, cele mai timpurii apar în

perioada târzie a epocii bronzului, iar cele mai recente în HaB1.

Al cinsprezecelea studiu, numit *Zu den Fundumständen der europäischen Metallgefäße bis in das 8. Jh. v. Chr. Ein Beitrag zu deren religionsgeschichtlicher Deutung* (p. 388-428, limba germană, rezumate în limbile română și franceză), este scris de Tudor Soroceanu și se ocupă pentru prima oară în mod sistematic de problematica veselei de metal ca martor al riturilor și ritualurilor de dinainte de secolul VII a. Chr., ca un aspect particular al religiei preistorice. Studiul conține o introducere, un istoric al cercetării, o foarte importantă secțiune în care este tratată poziționarea vaselor de metal în diferite contexte arheologice, contextul geomorfologic, contextul social-religios, posibile interpretări, concluzii și un catalog al descoperirilor. Ilustrația cuprinde o hartă a răspândirii depunerilor de vase din metal, diferite contexte ale acestora și o propunere de a sistematiza încercările de interpretare ale acestor depuneri, așa cum transpare din fig. 7.

Al șaisprezecelea studiu, intitulat *Zu zeitlichen Heimat des Eimerpaares vom Kurd-Typ aus Brâncovenești, Siebenbürgen, Rumänien* (p. 429-476, limba germană, rezumate în limbile franceză, maghiară și română), este realizat de Tudor Soroceanu și se ocupă de siturile de la Brâncovenești. După o verificare în detaliu a acestor vase, autorul le redatează din HaA1-HaB1 în HaB3-C, pe baza comparării elementelor morfologice ale siturilor de la Brâncovenești cu cele ale altor situle de tip Kurd. Studiul conține o scurtă introducere, un istoric al cercetării, o privire critică asupra publicării și a datării siturilor de la Brâncovenești, o trecere în revistă a tipului Kurd, rediscutarea argumentelor ce ar pleda pentru o datare în HaA1 a vaselor de la Brâncovenești, analizarea decorului siturilor de la Brâncovenești și a importanței acestuia pentru cronologia lor, o paralelă între siturile de la Brâncovenești și cea de la Bologna-Certosa, redatarea siturilor de la Brâncovenești, utilizare și răspândire, noul mediu cultural al siturilor de la Brâncovenești, despre depunerile hallstattiene timpurii din vestul României, despre caracterul depunerii de la Brâncovenești și concluzii.

Al șaptesprezecelea și ultimul studiu este scris de Alessandra Giumlia-Mair și se numește *Metallurgische untersuchungen an den situlen*

von Brâncovenești, Kr. Mureș, Siebenbürgen (p. 477-485, limba germană); conține diferite tipuri de analize aplicate situlelor de la Brâncovenești: pentru stabilirea tipului de decor a fost luată o probă de pe situla A și analizată la un microscop electronic cu raster, iar pentru cercetarea aliajului au fost luate probe pentru o analiză cu absorbție de atomi. S-a putut constata că decorul geometric de pe una din situle a fost obținut prin cositorire, că ambele vase aparțin aceleiași tradiții metalurgice, că aliajul folosit a fost

purificat și pregătit cu atenție. De asemenea, ambele situle par să fi fost realizate în același cerc metalurgic.

În încheierea acestei prezentări aș dori menționez că prezenta lucrare se constituie într-un prețios instrument de lucru pentru cercetătorii epocii bronzului și nu numai.

Cristian Eduard Ștefan

TUDOR SOROCEANU, *Die vorskythenzeitlichen Metallgefäße im Gebiet des heutigen Rumänien—Vasele de metal prescitate de pe actualul teritoriu al Românie.* Bronzefunde aus Rumänien III—Descoperiri de bronzuri din România III, Biblioteca Muzeului Bistrița Seria Historica 16, Bistrița, Cluj Napoca 2008, 331 p., 94 pl., 6 hărți.

Vasele de metal aparțin uneia dintre cele mai cuprinzător cercetate categorii de obiecte din epoca bronzului. Aceasta se datorează poate „atractivității lor” pentru cercetătorul modern, mai ales că grupa lor nu este prea numeroasă, precum și caracterului lor ieșit din comun.

Descoperirile de vase de metal din Europa centrală și sudică au fost editate într-o serie de volume din colecția *Prähistorische Bronzefunde*: D. Marzoli („Bronzefeldflaschen”, Italia), P. Patay (Ungaria), G. Prüssing (Austria), M. Novotná (Slovacia), O. Kytlicová (Boemia), J. Nekvasil și V. Podborský (Moravia), Chr. Jacob (Germania de nord-vest, vest și sud), M. Gedl (Polonia)¹. Volumele PBF despre vasele de metal din Germania de est (J. Martin) și Marea Britanie (S. Gerloff) se află deja sub tipar.

¹ D. Marzoli, *Die Bronzefeldflaschen in Italien*, PBF II/4, 1989; P. Patay, *Die Bronzegefäße in Ungarn*, PBF II/10, 1990; G. Prüssing, *Die Bronzegefäße in Österreich*, PBF II/5, 1991; M. Novotná, *Die Bronzegefäße in der Slowakei*, PBF II/11, 1991; O. Kytlicová, *Die Bronzegefäße in Böhmen*, PBF II/12, 1991; J. Nekvasil, V. Podborský, *Die Bronzegefäße in Mähren*, PBF II/13, 1991; Chr. Jacob, *Die Metallgefäße der Bronze- und Hallstattzeit in Nordwest-, West- und Süddeutschland*, PBF II/9, 1995; M. Gedl, *Die Bronzegefäße in Polen*, PBF II/15, Stuttgart, 2001.

Spațiul est-mediteranean și zonele aferente sunt de asemenea tratate cuprinzător².

În afara colecției PBF există numeroase studii care tratează vasele de metal din Danemarca³, Franța (importantul depozit cu vase

² H. Matthäus, *Die Bronzegefäße der kretisch-mykenischen Kultur*, PBF II/1, 1980; A. Radwan, *Die Kupfer- und Bronzegefäße Ägyptens (Von den Anfängen bis zum Beginn der Spätzeit)*, PBF II, 2, München, 1983; L. Gershuny, *Bronze Vessels from Israel and Jordan*, PBF II/6, 1985; H. Matthäus, *Metallgefäße und Gefäßuntersätze der Bronzezeit, der geometrischen und archaischen Periode auf Cypern mit einem Anhang der bronzezeitlichen Schwertfunde auf Cypern*, PBF II/8, 1985; G. M. Bellelli, *Vasi iranici in metallo dell'Età del Bronzo*, PBF II/17, Stuttgart, 2002; M. Müller-Karpe, *Die Bronzegefäße im Iraq I (von den Anfängen bis zur Akkad-Zeit)*, PBF II/14, 1993; E. O. Negahban, *Metal Vessels from Marlik*, PBF II/3, 1983.

³ H. Thrane, *The earliest bronze vessels in Denmark's Bronze Age*, ActaArch. København 33, 1962, p. 109-163; H. Thrane, *Dänische Funde fremder Bronzegefäße der jüngeren Bronzezeit (Periode IV)*, ActaArchKøbenhavn 36, 1965, p. 157-207; H. Thrane, *A new hoard of Jenisovice cups from South Jutland*, ActaArch. København 47, 1976, p. 168-171; H. Thrane,